

Türk Dış Politikasında Yeni Tarz-ı Siyaset: Ortadoğu'da Çok Boyutlu Politikadan Asabiye Politikasına*

Bilal Yıldırım**

Özet

Türk dış politikası söz konusu olduğunda Batılı devletlerin geleneksel bir biçimde müttefik olarak kabul edildikleri görülmektedir. Dahası, bu ilişkinin sosyal ontolojisi ve dolayısıyla tarihselliği göz ardı edilmektedir. Yüzyünü Batı'ya dönen Türkiye, Ortadoğu'yu ise görmezden gelmiştir. Zamanla bu tutumunu gevşeterek çok boyutlu bir dış politika yönelimi kazanan Türk dış politikası, kritik dönemlerde başarısızlığa maruz kalmaya devam etmiştir. Batı ile ittifak ilişkisinin gereği olan karşılığı yeterince göremeyen Türkiye, ortak bir medeniyet geçmişine sahip olduğu Ortadoğu ülkeleriyle arasındaki ortak kimlik birikiminden de istifade edemeyerek uluslararası arenada çıkarlarını savunmak konusunda ihtiyaç duyduğu destekten mahrum kalabilmiştir. Arap Uyanışı ile ortaya çıkan demokrasi talebi, ortak medeniyet geçmişiyle birlikte düşünüldüğünde, Türkiye'ye bölge ülkeleriyle yeni bir asabiye geliştirme imkanı sunmaktadır. Türkiye ve bölge ülkelerinde demokrasinin geliştirilmesi, her ne kadar Batı'daki bazı kesimlerin çıkarları aleyhine sonuçlar doğurabilirse de, açık bir güç mücadelesinden daha gerçekleştirilebilir bir seçenek olarak ortaya çıkmaktadır. Bu da Türkiye'ye, ortak medeniyet geçmişi ve demokratik ilkelere dayalı bir bölgesel politika geliştirilerek bölge ülkeleriyle yeni bir asabiye kurma imkanı vermektedir.

Anahtar Kavramlar: *Demokrasi, asabiye, arap uyanışı, Ortadoğu, Türk dış politikası, norm, sistemik kültür, medeniyet*

* Bu makalenin son halini almasında katkıları bulunan çok değerli hocam Prof. Dr. Kemal İnat başta olmak üzere Osman Safa Bursalı, Ensar Muslu ve İsmail Numan Telci'ye teşekkürü bir borç bilirim.

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi - bilaly@sakarya.edu.tr

New Policy Style in Turkish Foreign Policy: From Multidimensional to Asabiyya Policy in the Middle East*

Bilal Yıldırım **

Abstract

As far as Turkish foreign policy is concerned, it is seen that Western states has traditionally been accepted as allies. Moreover, social ontology and contingency of this relation have been ignored. Turkey that faces the West, neglected has the Middle East for so long. Even if Turkish foreign policy had relaxed this attitude and inclined towards a multidimensional foreign policy, it continues facing failure in critical moments. Therefore, Turkey that could not adequately secure the reciprocity which was the requirement of alliance relations with the West also could not take the advantage of having a common civilizational past with the Middle East countries, and so became isolated international arena in terms of justifying and protecting its own national interests. Emerging demand of democracy as a result of Arab Awakening, considered alongside the common civilizational past, gives Turkey a chance of developing asabiyyah with these countries. Although it threatens interests of West, developing democracy in Turkey and Middle East countries seems to be more realistic than embarking on an explicit power struggle with them. This situation allows Turkey for developing an asabiyyah policy based on common civilizational past and democratic principles.

Keywords: *Democracy, asabiyyah, Arab awakening, Middle East, Turkish foreign policy, norm, systemic culture, civilization*

---

* The author would like to thanks Prof.Dr. Kemal Inat, Osman Safa Bursalı, Ensar Muslu and Ismail Numan Telci for their invaluable comments on the early draft of this paper.

** Res.Asst.Sakarya University, Center for Middle Eastern Studies-bilaly@sakarya.edu.tr

Giriş

Türk dış politikasına dair herhangi bir kaynak ele alındığında, dış politikada Türkiye'nin geleneksel müttefikleri arasında ABD başta olmak üzere Batılı aktörlerin zikredildiği görülür. Yazarlar, bu durumu kimi zaman farkında olmadan ya da örtülü bir biçimde, kimi zaman da açık bir şekilde böyle yansıtmaktadırlar. Bu yüzden, Türkiye söz konusu olduğunda müttefik olarak Batılı devletlerin kabul edilmesinin gayet doğal bir sonuç olduğu/olacağı, hatta bunun mutlak bir şekilde böyle olduğu gibi bir yanılsama ortaya çıkmaktadır. Devletler arasındaki müttefiklik ilişkisi kadar düşmanlık ilişkisi de, bu ikisini zıt uçlar olarak belirleyip bunların arasına yerleştirebileceğimiz diğer muhtemel ilişki biçimleri de, tarihsel bağlamlar içerisinde var olan birer sosyal inşadırlar. Dolayısıyla bu ilişki biçimleri aktörlerin yapıp etmelerine dayalı sosyal bir ontolojiye sahip olup, hiçbiri mutlak değildir.

Batılı devletleri birer müttefik olarak algılayıp, bunun da ötesinde Batı'nın bir ötekisi olmak yerine Batı içerisinde yer almak isteyen Türkiye, Ortadoğu'yu uzun bir süre görmezden gelmiş ve dengeleyici bir unsur olarak Ortadoğu ülkelerine ihtiyaç duyduğu uluslararası konjonktürlerde sadece çok boyutlu bir dış politikanın nesnesi haline getirmiştir. İsteddiği Batılı kimliği edinemeyen ve bunun sonucunda bir kimlik bunalımı yaşayan Türkiye, bir de bu süreç içerisinde Ortadoğu ülkeleri ve halkları ile arasını açmış ; bölgeyi Batılı bir nazarla izleyip istikrarsızlığın ve güvensizliğin bir mekanı olarak gördüğü için ne bölgeyi içselleştirebilmiş ne de bölge tarafından içselleştirilebilmiştir.

Türk dış politikasının en önemli zaaflarından bir tanesi, bu manzara içerisinde az çok billurlaşan, tek boyutlu / Batı odaklı dış politikanın maliyetlerini uzun süre fark edememiş olmasıdır. AK Parti'nin iktidar olduğu 2000'li yıllarda, dış politikada bir yandan çok boyutlu ilişkiler geliştirilirken diğer yandan da bunun ötesine geçmeye namzet politik icraatlarda bulunulmuştur. Bu politika, bir yönüyle ortak medeniyet geçmişi diğer yönüyle de demokratik normlar üzerinden Ortadoğu ile yeni bir yakınlık kurmayı hedeflemektedir. Uluslararası sistemik kültür, bu politikanın önündeki yapısal bir takım engelleri ve imkanları aynı anda ortaya çıkarmaktadır. Wendtyan bir sosyal inşacılığın kavram ve analiz biçimlerinden istifade ederek, bu makalede sistemik kültürün (yapı), Türkiye'nin (aktör) Ortadoğu politikasını hangi koşullar altında ne şekilde yönlendirdiğine dair yapısal bir analiz ortaya konacaktır.

Batı odaklı tek boyutlu bir dış politika yürütmekte olan Türkiye, 1964 yılında bu politika tarzının maliyetleri ile yüzleşerek çok boyutlu bir politika tarzına yönelmiştir. Lakin çok boyutlu bir dış politika da, 2000'lere dek,

Türkiye'ye ne kolektif bir kimlik sunabilmiş ne de ikili ilişkilerin kırılğan yapısını aşma imkanı tanımıştır. 2000'lerden itibaren Türkiye, AK Parti iktidarı ile birlikte, mevcut uluslararası sistemik kültür içerisinde hem kendisini hem de Ortadoğu'yu normatif/bilişsel düzeyde yeniden konumlandırarak, bu bölge ile ilişkilerini çok boyutlu bir dış politikanın ötesine taşımaya başlamıştır. Bu makalede yeni tarz-ı siyaset olarak nitelendirdiğimiz bu politika, medeniyet kavramıyla temsil edilen ortak geçmişi ve demokratik normlarla temsil edilen bugünü kuşatan bir kolektif kimlik inşa etmeye matuf bir "asabiye" politikası olarak değerlendirilmektedir. Ahmet Davutoğlu'nun Türkiye'nin etrafındaki her bir bölgeye bir şekilde ait olduğu düşüncesine rağmen, bu makale Ortadoğu'ya yönelik asabiye politikası ile sınırlı olacaktır.

Bu amaçla; ilk bölümde Türkiye'nin, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Batı'yla geliştirdiği ilişkilerin neden olduğu kimlik bunalımının ardından ortaya çıkan çok boyutlu dış politika ihtiyacıyla birlikte gerçekleşen Ortadoğu yönelimi ele alınmaktadır. Aynı zamanda bu yönelimin amacıyla birlikte, hem yapısal hem de bölgesel imkan ve zorlukları irdelenmektedir. İkinci bölümde yapısal analizler ayrıntılandırılarak, kendi içerisinde demokratik bir siyasal dönüşüm geçiren Türkiye'nin yapı içerisindeki hareket alanı tartışılmaktadır. Son bölümde ise, demokratik normların bölge ülkeleri arasındaki ilişkilere ve bölgesel düzeyde kolektif bir kimlik inşa etme imkanlarına yapacağı katkılar değerlendirilmekte, demokrasinin bölge için kaçınılmazlığı ortaya koyulmaktadır.

Batı'dan Ortadoğu'ya: Yeni Yönelim

Türkiye'nin Batı ile olan ilişkilerinin kurumsallaşması ve bölgesindeki diğer ülkelerle ilişkilerine nazaran daha derin ve istikrarlı bir niteliğe sahip olması, Batı'nın diğer ülkelerle kıyaslandığında doğal olarak farklı bir şekilde tanımlanmasına sebep olmaktadır.

Bu farklılık, Türk dış politikasına dair yazılmış akademik kaynaklarda, Batılı aktörlerin Türkiye'nin "geleneksel müttefikleri" olarak tasvir edilmesinde kendini belli etmektedir. İlişkilerin, Cumhuriyet'in kuruluşu ile birlikte, hem de bağımsızlık mücadelesinin bu aktörlere karşı verilmiş olmasına rağmen başlamış olması, bu tanımlamanın nedeni olarak gözükmektedir. Lakin ilişkilerin geleneksel bir hal alması, teorik olarak, özdeşleşmeyi de beraberinde getirmektedir. Özdeşleşme ise, normatif düzeyde bir "biz" yaratarak tüm "ben"leri burada toplamalı ve parçalardan bir bütün oluşturmalıdır. Böylece, "ben"lerden ya da parçalardan birinin çıkarı, "biz"e ya da bütüne ait olacak, söz konusu çıkarı gerçekleştirmek için

de kolektif bir biçimde eylemde bulunmak mümkün hale gelecektir. Türkiye bu özdeşleşmeyi farkında olmadan tek taraflı bir şekilde gerçekleştirmeye çalışmış ve “biz”e ait olmadığını fark ettiğinde,¹ çıkarını gerçekleştirmek üzere çok boyutlu dış politikaya yönelmiştir.

Oysa çok boyutlu dış politika sadece işbirliği yapmaktan ibaret olmamalıdır. Çünkü Türkiye ve ABD arasındaki ilişkiler bir işbirliği örneği olarak göz önüne alındığında, bu işbirliğinin adı ister stratejik ortaklık isterse model ortaklık olsun, özdeşleşme gerçekleşmediği sürece farklı çıkar tanımlamaları dolayısıyla, işbirliğini akamete uğratan uyumsuzlukların sık sık yaşanmasının mümkün olduğunu göstermektedir.² Asimetrik bir güç ilişkisinin olduğu böyle bir durumda, güç bakımından zayıf olanın işbirliğinden istediği çıkarı beklediği derecede elde edememesi de genellikle söz konusu olmaktadır.

Türk dış politikası, uluslararası konjonktürün müsait olduğu dönemlerde çözülen Sancak meselesi, Osmanlı’dan kalan borçların üstlenilme koşulları veya Boğazlar’da egemenlik haklarının elde edilmesi benzeri istisnai durumların ötesinde istediğini pek de elde edebilmiş değildir. Buradaki amaç, bir eksiler ve artılar haneleri oluşturarak bunları birbirleriyle kıyaslamak değil, elde edilen ya da edilemeyen her ne varsa bunlar için sarf edilen çaba üzerinde düşünmeye yönlendirmektir. Bunlardan en önemlisi, AB’ye üyelik çabasında ve diğer Batılı uluslararası örgütlere üyelikte tezahürünü bulan, Türkiye’nin Batılı yahut Avrupalı kimliğine kavuşma arzusudur. Türkiye, her ne kadar kendisini böyle görmüş ve Batıların da böyle kabul etmesini istemişse de, kimliğin sosyal bir bağlam içerisinde aktörlerin karşılıklı etkileşimi üzerine inşa edilen doğası nedeniyle, muhatapları tarafından söz konusu kimlik atfı gerçekleşmediği için bu hedefine ulaşamamıştır.³ Aksine, bir yandan bir NATO üyesi olarak Batıların müttefiki olmasına rağmen Kıbrıs sorunda Johnson Mektubu ile, diğer yandan da on yıllardır gerçekleşmeyen AB üyelik gerçeği ile yüzleşmek durumunda kalmıştır.

Bu durum, dış politikada Türkiye’nin aktörlük konumunu ve hareket kabiliyetini de belirlemektedir. Örneğin, Soğuk Savaş’ın sona erdiği dönemde ortaya çıkan güç boşluğundan istifade ederek, özellikle Karadeniz ve Hazar havzalarında yer alan ülkelere doğru etki alanını genişletmek isteyen ABD, Rusya Federasyonu’nun zannettiği kadar zayıf olmadığını anladığında

1 Bu konuda daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, London: Routledge 2003.

2 Cenap Çakmak ve Gökhan Güneysu, “Turkish–American Relations During Obama Era: Unfulfilled Expectations,” *Turkish Studies*, 2013, c. 14, sy. 2, ss.

3 Bkz. Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy*.

Türkiye'yi dışlayarak Rusya ile işbirliğine gidebilmişken,⁴ Türkiye'nin Batı'yı dışlayan bir politika izlemesi pek de mümkün olmamıştır. Öyle ki, I. Körfez Savaşı'nın maliyetlerine dahi, müttefikleriyle birlikte değil, belirli ölçüde tek başına katlanmak durumunda kalmıştır.

Türkiye'nin Batı taraftarı tutumu, Batı'nın sömürgesi olmuş Arap devletlerinin Türkiye'ye şüpheyle yaklaşmalarına neden olmuştur. ABD'nin uyguladığı silah ambargosuyla birlikte sorgulamaya başladığı bu tutumu, Türkiye'nin 1970'lerin ortasına dek, Araplarla Batı'nın bir şekilde dahil olmadığı bir ilişki içerisine girmesine mani olmuştur. Bu dönemden itibaren ise, uluslararası ortamda yalnız kaldığının farkına varan Türkiye, Araplarla yeniden iletişime geçerek dış politikasında çok boyutluluğu sağlamaya çalışmıştır.⁵ Çok boyutlu dış politika, özünde barındırdığı pragmatizm sayesinde kısa vadeli çıkarların elde edilmesi hususunda bir hayli esneklik sağlasa da, sadece çok boyutluluğa odaklanmış bir dış politika anlayışının kırılğan yapısı, uzun vadede hem kimlik bakımından hem de çıkarların elde edilmesi bakımından büyük tutarsızlıklara neden olmaktadır. Burada Batılı ülkelerin dış politika pragmatizminden önce, uluslararası örgüt ve normlara yaptıkları katkılarda tebarüz eden kolektif yapıyı düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelmesi ne tamamen imkansız ne de engellerden azadedir. Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları Batı'dan bağımsız biçimde izleyebilmesinin önünde, uluslararası sistemik/yapısal sınırlamalar söz konusudur. Dolayısıyla bu bağımsızlığı tırnak içinde düşünmek gerekmektedir; lakin uluslararası yapı bir eylemin engellerini ortaya koyduğu kadar imkanlarını da sunmaktadır. Bu yüzden de, Batı ile Türkiye ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki örneğin ekonomik ve askeri kapasite farklılığından kaynaklanan güç asimetrisini mutlak bir engel olarak düşünmek ve henüz eyleme geçmeden başarısızlık algılamak doğru değildir. Zira uluslararası yapı sadece materyal unsurların dağılımından ibaret değildir.⁶ Bu noktada, uluslararası örgütler ve uluslararası hukukta tezahürünü bulan normatif yapının, büyük güçlerin eylemleri üzerindeki etkilerini göz önünde

---

4 Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler," içinde Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 463-468.

5 Anoushiravan Ehteshami ve Süleyman Elik, "Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, s. 649, ss. 643-662.

6 Konstrüktivist teori için bkz. Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, 2. bs, New York: Cambridge University Press 2003 ve Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory," *International Organization*, 1987, c. 41, sy. 3, ss. 335-370.

bulundurarak, materyali aşan bir imkanlar dünyasından, diğer bir deyişle idealardan oluşan sosyal evrenden bahsetmek mümkündür.⁷

Bu imkan iki şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, uluslararası yapıyla uyumlu bir şekilde demokratik normların benimsendiği, demokrasinin ortak bir payda olarak görüldüğü bir dış politikaya dayanmaktadır. Diğeri ise, bölge ülkelerine yönelik bir şekilde, ortak geçmişe ve değerlere vurgu yapan ve ortak medeniyet aidiyetini öne çıkaran bir dış politikaya dayanmaktadır. Halihazırda medeniyet düşüncesi, AK Parti dönemi Türk dış politikasının Ortadoğu yöneliminin ideal/kavramsal temelini inşa etmektedir.⁸ Demokrasi vurgusunu ise, Başbakan Recep Tayyip Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun özellikle Tunus'ta başlayan Arap Uyanışı sürecinde bölgeyle ilgili söylemlerinde tespit etmek mümkündür. Bu vurgunun odak noktasını, toplumların farklı kesimlerini bir araya getiren sosyal oluşumların birer aktör olduklarının kabulü ve demokratik reform taleplerinin karşılanması çağrısı oluşturmaktadır. Bu aktörlerin muhatap alınması, Türk dış politikası açısından oldukça önem teşkil etmektedir.

Arap Uyanışı öncesinde ve sonrasında yaşanan birçok olay göstermektedir ki, Ortadoğu'nun kaderini belirleyen aktörler, ister bölge içinde olsun ister bölge dışında, sadece devletler değildir. Var olma biçimleri ve amaçları ne olursa olsun, devlet dışında, sosyal gruplar da birer aktör olarak, bölgeye yönelik politikaların başarısını belirleyen etki potansiyeline sahiptirler. Bu durum, bir yandan bölgede kronikleşen bir kaos algısı üretirken, diğer yandan bu kaosu sona erdirmenin potansiyelini de bünyesinde barındırmaktadır. Bu potansiyelin gerçekleşmesi ise, bölge rejimlerinin demokratikleş(tiril)mesi⁹ ve bu sayede ülkelerin idaresinde çoğulcu katılımın sağlanması ile mümkün olacaktır. Bu durum aynı zamanda Türkiye'nin bölge halklarıyla yeni(den) bir asabiyet kurma potansiyelini de içinde taşımaktadır. Zira Davutoğlu'nun söylemlerinde tezahürünü bulan Türkiye'nin bölgeye yönelik politikası,¹⁰ Türkiye ile bölge ülkelerinin müspet ve menfi durumları arasında

7 Yapının sosyal doğası için bkz. Martha Finnemore, "Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity," *World Politics*, 2009, c. 61, sy. 1, ss. 58-85.

8 Emel Parlar Dal, "The Transformation of Turkey's Relations with the Middle East: Illusion or Awakening?," *Turkish Studies*, 2012, c. 13, sy. 2, ss. 245-267.

9 Burada, demokratikleştirme bir seçenek olsa da, kaba güce dayanan bir dış müdahaleden ziyade, "gösterim etkisi"ne (demonstrative effect) binaen bir örnek oluşturma durumu esas kabul edilmektedir.

10 Aylın Güney ve Nazif Mandacı, "The Meta-Geography of the Middle East and North Africa in Turkey's New Geopolitical Imagination," *Security Dialogue*, 2013, c. 44, sy. 5-6, s. 438.

vazgeçilemez ya da görmezden gelinemez bir ilişki kurmaktadır. Böylece Türkiye’de refahın artırılması veya demokrasinin tahkim edilmesi ya da tam aksine güvensizlik ve istikrarsızlık kısır döngüsüne kapılıp kalınması, bölge ülkelerindeki durumla yakından alakalıdır. Birindeki sorunların giderilmesi yahut da giderilememesi, diğerinde de aynı etkiye neden olacaktır. Bu söylemi sayesinde Türkiye, tüm aktörlerle iletişim kurabilmekte ve böylece söyleminde tebarüz eden etkiyi bölgeye taşıyabilmektedir. Çünkü bu söylem, ideolojilerin neden olduğu ayrımların üstesinden gelecek kavram setini de bilinçli bir şekilde kuşatmaktadır.

Bölgesel örgütler, bölgeye yönelik politikanın bir başka boyutunu oluşturmaktadır. Zira uluslararası hukuk başta olmak üzere uluslararası normlara göre hareket etmenin zeminini sağlayan bu tür örgütler, bu sayede bölgesel aktörlerin uluslararası seviyedeki normatif etkileşimini mümkün kılarak bölgesel politikaların meşruiyetine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca Türkiye, bölgesel örgütler aracılığıyla gerçekleştirilen işbirliği ve etkileşim neticesinde bölgesel aktörlerin kendi sorunlarına kendi çözümlerini üreteceklerine de inanmaktadır. Böylece, bölge dışı aktörlerin müdahalesi ve kendi tercihlerini dayatma imkanları da asgariye indirilmiş olacaktır.¹¹ Bu sayede bölge aktörlerini sistemik normlarla sosyalleştirmeye gayret ettiği ve böylece uluslararası aktörlerle iletişim imkanlarını artırdığı için de, hem kendisinin hem de Batılı aktörlerin güvenlik ve çıkarlarına katkıda bulunmaktadır.¹² Bu elbette ki, bölge aktörleriyle küresel aktörler arasındaki etkileşimi güvence altına almaya yetmemektedir. Zira Hamas ve İran örneklerinde olduğu üzere, Batılı aktörler kimi zaman bu etkileşime tereddütle yaklaşabilmektedir.

Yeri gelmişken şu hususu da belirtmek gerekir ki, 1970’lerde Araplara yakın ve İsrail’e mesafeli bir konum ile 2000’lerdeki benzer görünümün motivasyonları birbirinden tamamen farklıdır. Dolayısıyla bu ikisini çok boyutlu dış politika ihtiyacı üzerinden birbirine benzeştirmek bir hata olacaktır. Türkiye’nin ekonomik istikrara, bölgesel güvenliğe ve kalıcı siyasi ilişkilere olan ihtiyacı, sadece çok boyutlu dış politika manevraları ile karşılanamayacak düzeydedir. İsrail’le kötü giden ilişkilerin nedeni, Arapların gönlünü kazanma gayreti değil, bizatihi İsrail’in, yürüttüğü dış politika anlayışı ve Filistin konusundaki tutumu nedeniyle bölge barışına yönelik olumsuz etkilerinin olduğu düşüncesidir.

---

11 Ibid., s. 439.

12 Ibid., s. 440.

Yeni Yönelimin İmkanları ve Engelleri

Türkiye'nin Ortadoğu ile ilişkileri, AK Parti'nin iktidarda olduğu dönemde, geçmiş yıllarda başlayan ekonomik dönüşüm neticesinde iktisadi düzeyde¹³ ve kendi döneminde başlayıp büyük ölçüde tamamlanan iç politik zihniyetin dönüşümü sayesinde siyasi düzeyde¹⁴ yeniden bir canlanma yaşamıştır. Bunun sonucunda Türkiye, bir zamanlar bölgede dışlanan bir ülke konumundan, bölgenin sorunlarına yönelik pro-aktif çözüm politikası dolayısıyla bölge ülkeleri ve örgütleri tarafından içselleştirilen bir aktör haline gelmiştir.¹⁵ Bunda, AK Parti dönemi dış politika pratiğinin, gelenekselleşen normatif/bilişsel kodların ötesinde bir paradigma ile hem ülke jeo-politiğini¹⁶ hem de bölge jeo-politiğini¹⁷ yeniden tanımlamasının da önemli etkisi bulunmaktadır. İlki sayesinde kendisini dışarıya açılması gereken ve bunu yapmaya kudreti olan bir aktör olarak görmeye başlarken, ikincisiyle de söz konusu bölgeyi dünya siyasetinde etkinlik gösterebilecek bir konuma yükseltmiştir. AK Parti döneminde Türkiye, Ortadoğu ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi istediği kadar, bölge ülkeleri üzerindeki yumuşak gücünü artırmayı da hedeflemiştir.¹⁸

Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkileri, iki nedenden ötürü dış etkiye, diğer bir ifadeyle Batılı ülkelerin (ve Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin) manipülasyonuna oldukça açıktır. Bu nedenlerden ilki, doğal olarak Türkiye ve bölge ülkeleri ile bu aktörler arasındaki güç asimetrisinden kaynaklanırken; ikincisi ise, özellikle farklı ideolojik konumlardan kaynaklanan birbirini ötekileştirici tavırların sebep olduğu zafiyettir.¹⁹ Bunu gidermek, zaman zaman ortaya çıkan konjonktürel yakınlaşmaların ötesine gidebilmeyi ve ilişkilerdeki derinliği artırmayı gerektirmektedir. Böylece bu tür yakınlaşmaların içinde barındırdığı bir noksanlık olan, Ortadoğu

- 13 Özlem Tür, "Economic Relations with the Middle East under the Akp—Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, ss. 589-602.
- 14 Bülent Aras, "Turkey's Rise in the Greater Middle East: Peace-Building in the Periphery," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2009, c. 11, sy. 1, ss. 29-41.
- 15 F. Stephen Larrabee, "Turkey and the Gulf Cooperation Council," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, ss. 689-698.
- 16 Murat Yeşiltaş, "The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy," *Turkish Studies*, 2013, c. 14, sy. 4, ss. 661-687.
- 17 Güneç ve Mandacı, "The Meta-Geography of the Middle East and North Africa".
- 18 André Bank ve Roy Karadag, "The 'Ankara Moment': The Politics of Turkey's Regional Power in the Middle East, 2007–11," *Third World Quarterly*, 2013, c. 34, sy. 2, s. 295.
- 19 Parlar Dal, "The Transformation of Turkey's Relations", s. 248.

ile ancak Batı'yla gerginlik dönemlerinde yakınlaşabilmeyi sağlayan kapasite eksikliğinden de kurtulmak mümkün hale gelmektedir. Ayrıca, örneğin Amerikan dış politikasını etkileyebilmek için Yahudi lobisinden istifade etmek amacıyla ve Arap dünyasıyla geliştirilen ilişkileri kurban edecek şekilde İsrail'le tavizkar yakınlaşmalara duyulan ihtiyaç da ortadan kalkabilecektir.²⁰

AK Parti iktidarının ilk dönemlerinde, parti yöneticilerinin mütedeyyin kimlikleri dolayısıyla Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile daha kolay ve daha yoğun bir ilişkiye gireceği düşünülmüştü. Bu durum, kimi kesimlerde rejim kaygılarını artırsa da, kimilerine göre çok boyutlu bir dış politika yürütebilmek için oldukça önemliydi. Hükümet, kendisinden beklendiği üzere yoğun diplomatik faaliyetlere girişerek bölge ülkeleri ile ilişkilerin geliştirilmesi konusunda önemli adımlar attı. Bu durum bir yandan artan ekonomik ve ticari faaliyetlerde diğer yandan da birbirleri için tehlike arz edecek şekilde atfedilen kimlik tanımlamalarındaki değişimde meyvesini verdi. Böylesi bir ivmenin yakalandığı ortamda geriye dönük bir okuma bizlere göstermektedir ki, tarihi ve kültürel ortak paydalara rağmen Türkiye ile bölge ülkeleri arasında iki yabancı soğukluğu söz konusuydu. Hükümeti bu hususta motive eden faktörler arasında, iletişim zayıf olduğu sürece ne (i) iktisadi ve ticari faaliyetlerin geliştirilmesi, böylece refah seviyesinin artırılması benzeri materyal unsurlar üzerinde ilerleme sağlamanın ne de (ii) özellikle Soğuk Savaş döneminden kalma ideolojik ötekileştirmenin kimlik üzerindeki etkilerini bertaraf edecek yeni etkileşimlerin mümkün olmamasını gösterebiliriz. Lakin hükümetten beklentiler yanlış bir etkileşim düzeyine oturtulmuştu. Zira bu tarafta demokratik bir ülkenin seçimle işbaşına gelmiş hükümetinin diğer tarafta kimlerle ve hangi koşullar altında etkileşime gireceği göz ardı edilmekteydi.

AK Parti dönemine gelinceye dek, Ortadoğu ülkeleri ile yaşanan yakınlaşmalara rağmen, Türk yöneticiler bölgeyi çatışmalarla dolu güvensiz bir bölge olarak görmekten vazgeçmemişlerdir. Dolayısıyla bu durum, bölgeye yönelik kalıcı bir politika geliştirmenin önünde önemli bir engel teşkil etmiştir. AK Parti döneminde bölgeye yönelik olarak değişen en önemli şey, bölgeye yönelik kavramsallaştırma olmuştur.²¹

Bir zamanlar Türkiye, Irak'ta, Batı karşıtı general Kasım'ın iktidarı ele geçirdiği 1958'deki darbeden Batı ile birlikte rahatsızlık duymakta iken, 2013 yılında Mısır'da general Abdülfettah El-Sisi'nin Mısır'ın demokratik

---

20 Kemal İnat, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları" içinde Davut Dursun ve Tayyar Arı (eds.), *Orta Doğu'da Siyaset*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi 2013, s. 215.

21 Parlar Dal, "The Transformation of Turkey's Relations", s. 249.

bir şekilde seçilmiş ilk cumhurbaşkanını iktidardan uzaklaştırdığı darbeden, Batı'nın aksine ve hatta belirli bir derecede Batı'ya rağmen rahatsızlık hissetmektedir. Bu iki olay karşısında gösterilen tepkilerdeki farklılık, sadece, bir zamanlar ortak ya da benzer çıkarlara sahip olan aktörlerin bugün birbirlerinden farklı çıkarlara sahip olmasından kaynaklanmamaktadır. Buradaki asıl husus, Batı ile devam edegelen ittifak ilişkilerine rağmen, konjonktürün ötesine geçecek bir şekilde farklı çıkar tanımlarının söz konusu olmasıdır. Diğer bir ifadeyle söylemek gerekirse, uluslararası konjonktürden sadece etkilenen değil, aynı zamanda onu etkileyen bir Türk dış politikası söz konusudur.

Her şeye rağmen, Ortadoğu küresel oyuncuların bölge aktörleriyle sürekli etkileşim içerisinde buldukları bir coğrafya olduğundan, Türkiye'nin Arap dünyasına yönelik politikalarını hem küresel ve bölgesel aktörlerin çıkar tanımlamaları hem de bu ikisi arasındaki münasebetleri göz önünde bulundurarak belirlemesi ve gerçekleştirilmesi sistemik-yapısal bir zorunluluk olarak varlığını sürdürmektedir.

AK Parti hükümetinin dış politikasını etkileyen yapısal ve dönemsel olmak üzere iki dış faktörden ve demokratikleşme süreci ile alakalı bir iç faktörden bahsetmek mümkündür. Yapısal faktörden kasıt uluslararası sistemik yapıdır. Bu yapıdaki materyal ve ideal unsurların dağılımı Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik düşünce ve eylemlerini şekillendirmektedir. Örneğin kimilerince "Yeni Osmanlılık" olarak adlandırılan Türk dış politikası bu yapı içerisinde, bir zamanlar Osmanlı İmparatorluğu'na dahil olan toprakların yeniden tek bir siyasi çatı altında birleştirilmesini değil, olsa olsa bir uluslararası ya da ulus-üstü örgüt etrafında bir araya getirilmesini sağlayabilecektir. Zira "uluslararası" kavramı sadece ilişkilerin devletler-arasılığını değil bu devletlerin ulus niteliğini de kapsamaktadır. Ulus-devletler belirli sınırlar içerisinde dışarıya karşı kutsanmış bir egemenlik hakkına sahiptirler. Üstelik uluslaşma sürecini tamamlayamamış ülkeler, demokrasi dışı rejimler, hatta KKTC gibi tanınmayan devletler dahil, tüm devletler yapı nazarından bakıldığında birer ulus-devlettir.

Bu, yapının idealarla (düşüncelerle) ilgili ontolojik boyutunu oluşturmaktadır ve aktörlerin birbirlerini tanıyıp etkileşime geçebilmesi için olmazsa olmazı teşkil etmektedir. Kavram setlerinin yokluğu her bir aktörü diğerinin "yabancı" haline getirecektir ve böyle bir durumda onlar hakkında spekülasyonların ötesinde gerçek bilgiler edinilemeyecek, herhangi bir kimlik atfı gerçekleşmeyecektir. Mevcut yapının ideal-ontolojik temelinde Türkiye'nin hiçbir kurucu katkısı olmadığını belirtmek gerekir. Zira Türkiye (ve Batı medeniyeti içerisinde yer almayan tüm devletler), sadece, kendi

benliğini ve ötekini ulus- devlet kimliği üzerinden tanımlayıp buna uygun davranışlar ortaya koyarak (mesela başka bir ulus-devletin ülkesini fethe girişmeyerek) bu sistemi yeniden üretmektedir.

Yapının materyal boyutunu, kabaca, ülkelerin sahip olduğu askeri, iktisadi ve teknolojik kapasitelerin dağılımının oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu unsurlar, bir ülkenin davranışlarını biçimlendirebilmekte ve sahip olduğu eylem potansiyelini belirlemektedir. Örneğin Soğuk Savaş döneminde ülkelerin önemli bir kısmının ABD ve SSCB liderliğindeki iki kutup etrafında toplanması, bu iki ülkenin sahip olduğu materyal kapasite sayesinde mümkün olmuştur. Bağlantısızlar Bloku'nun oluşması da, daha fazlasına sahip olamamalarından kaynaklanmıştır. Elbette ki bu kutuplaşmanın imkanı sadece materyal kapasitenin dağılımı ile açıklanabilecek bir şey değildir. İki farklı ideolojik kimliğe sahip olan (biri kapitalist diğeri sosyalist) söz konusu iki ülkenin diğerkleri tarafından algılanışları, onların taraf seçmelerinde, bu ikisinin sahip oldukları materyal imkanlardan daha belirleyici olmuştur. Örneğin Soğuk Savaş'ın başlangıcında, Türkiye'de Batılı modernizmi tercih etmiş bir hükümetin aksine sosyalist bir hükümet yer alsaydı, muhtemelen Batı blokunda değil, Doğu blokunda yer almayı tercih edebilirdi. Çünkü böyle bir durumda hükümet; SSCB'yi değil, aksine ABD'yi tehdit olarak görecekti. Türkiye mevcut uluslararası sistemik yapı içerisinde, güç denince akla ilk gelen materyal kapasitelerin de üretim ve dağıtım merkezi değildir; aksine bu bakımdan dışa oldukça bağımlı bir ülkedir.

Diğerk dış faktör ise, ilk olarak Tunus'ta başlayan Arap Uyanışı'nın Ortadoğu halklarının demokratik hak taleplerini yansıtan halk hareketlerinin uluslararası yapı üzerinde yarattığı etkidir. Söz konusu halk hareketleri ile ilgili iki hususu birbirinden ayırt etmek yararlı olacaktır. İlk olarak, bu hareketler özellikle ekonomik refah dağılımının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Yaşam standartlarını etkileyen bu paylaşım düzenine ve hak taleplerine istedikleri karşılığı vermeyen ve küresel güçler tarafından desteklenen yöneticilerine karşı gösterdikleri tepki, aynı zamanda küresel sisteme yönelik bir başkaldırıcı da teşkil etmektedir.²² İkinci olarak ise, söz konusu hareketlerin mevcut güç dağılımına hiçbir etkisi olmamıştır; bu hareketler devrimlerini gerçekleştirse bile, bunun hemen ardından bir ekonomik değer yahut da teknoloji üretmeleri mümkün değildir. Aksine Suriye ve 3 Temmuz 2013 sonrası Mısır örneklerinde görüldüğü üzere, kaybedilen enerji güç dağılımını daha fazla aleyhlerine çevirmektedir. Demokratik değerlere verilen öncelik ve uzun vadede çözümün gerçekleşeceği ümidi, bu riski göze almayı mümkün hale getirmektedir.

---

22 Bu konudaki yorumlar için bkz. Fuat Keyman, "11 Eylül Sonrası Küresel Sistemde Dönüşüm", BSV Bülten, 2013, sy. 80, ss. 7-9.

Lakin Ortadoğu halklarının uzun vadeli beklentilerinin, Batılı hegemon güçlerin ve hayatiyetlerini onların kendilerini diplomatik olarak tanımasıyla sürdüren bölgenin anti-demokratik rejimlerinin kısa ve uzun vadeli korkularını oluşturduğu unutulmamalıdır.²³ Batılı ülkelerin kısa vadeli endişeleri, etki alanlarını kaybedecek olma; uzun vadeli endişeleri ise, mevcut yapının farklı kavramlardan müteşekkil alternatifinin ortaya çıkma ihtimalidir. Örneğin ulus-devletin ötekileştirilenler tarafından aşılması, sistemin ulus-devletlere dayalı kültürün ve bu kültürde varlık bulan aktörlerin yeni yapıya uygun alternatiflerini ortaya çıkaracaktır. Anti-demokratik rejimlere gelince; onların kısa vadeli endişeleri içerde meşruiyetlerinin sorgulanmaya başlaması, uzun vadeli endişeleri ise bu sırada aradıkları dış desteğe erişememeleri olacaktır.

Arap Uyanışı sırasında talep edilen haklara zannedilen hızda erişilememesinin önemli bir nedeni, bu sistemde çıkarları olan aktörlerin sistemi savunmaya yönelik gösterdikleri reflektir. Bu refleks, söz konusu halk hareketlerinin sadece ortaya çıktıkları ülkelerde rejimleri demokratik bir biçimde dönüştürmeye değil, uluslararası yapının sistemik kültürünü de Batı'ya ait hakim teorilerin öngördüğünün aksi yönünde dönüştürmeye matuf olduğunu zımni bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü bu ülkelerde halklar, hakim yapının pasif aktörleri değil, aksine tarihin aktif öznesi olmayı arzulamakta ve gerçek bir fail olarak ortaya çıkmaya çalışmaktadırlar.²⁴

Türkiye, bu süreçte, daha kararlı bir konum belirlemesini ve bölge ülkelerindeki tüm kesimler nezdinde güven hissi verecek bir kimlik edinmesini sağlayacak yirminci yüzyılda edinmiş olması gereken tecrübelerden yoksundur. Örneğin din ve akrabalık bağlarına rağmen genelde halk içinde, özelde uluslararası ilişkiler akademiyasında Arapça bilmek istisnai bir durumdur. İslam dininden kaynaklanan yakınlık hissiyatının ötesinde Türkiye bölge halklarıyla yeniden tanışmak ve coğrafi yakınlığa rağmen var olagelen zihinlerdeki uzaklığın üstesinden gelmek zorundadır. Öyle ki, Atina'ya olduğu kadar Halep'e de yakın olduğu hatırlanmalı; Brüksel'in anıldığı kadar Kahire de zikredilmelidir. Mekke ve Medine'ye, birer hac ve umre durakları olmanın ötesinde anlamlar kazandırılmalıdır. Bu durum, bir ülkenin ve bir halkın, yaşadığı coğrafyadan emin olarak tüm dünyaya açılma imkanını artıracaktır. Buna hem Türkiye'de hem de bölge ülkelerinde ihtiyaç vardır.

Bölgedeki rejimler, bölgesel düzeyde kolektif bir kimlikten yoksundurlar

23 Alexander Wendt ve Michael Barnett, "Dependent State Formation and Third World Militarization," *Review of International Studies*, 1993, c. 19, sy. 4, ss. 321-347.

24 Fawaz Gerges, "Ortadoğu Uluslararası İlişkiler Çalışmaları: Tarih, Teori ve Metodoloji Üzerine Bir Haşiye," *BSV Bülten*, 2013, sy. 82, ss.12-14.

ve bu yüzden hem kimlikleri hem de varlıkları için tek tek Batı'ya ihtiyaç duymaktadırlar. Halk hareketlerinin talepleri karşılanmadıkça ve uluslararası sisteme yönelik meydan okumanın bedeli göze alınmadıkça, güvenlik ihtiyacını örneğin bugün Avrupa'nın karşıladığı tarzda karşılamak mümkün olmayacaktır. Ayrıca şu hususu da belirtmek gerekir ki, Türkiye halk hareketlerinin ortaya çıkmaya başladığı ilk zamanlarda mütereddit bir politika izlemiş olsa da, bugün demokratik ilkelerin savunusu bakımından istikrarlı bir tavrı sürdürebilen bir ülkedir.

Demokratik bir rejime sahip olan Türkiye'de, bu kavramın gereği olan normların hakim olduğu kurumları ve süreçleri ihdas etmek, rejimi tesis etmek kadar hızlı gerçekleşmedi. Öyle ki, içerideki hakim batılılaşma ve modernleşme söylemlerine rağmen halk iradesi hafife alınmış, demokratik süreçler askeri müdahalelerle inkıta uğratılmıştır. Bunun son örneği devletin, halkının bir kesiminin sahip olduğu mütedeyyin kimlikten rahatsızlık duymaya devam ettiğini gösteren 28 Şubat süreci olmuştur. Oldukça önem arz eden ve kronik bir hal alan diğer bir örnek ise, Kürtlerin ayrımcılığa maruz kalmasına neden olan etnik kimlikten duyulan rahatsızlık olmuştur.²⁵ Gayrimüslim azınlıklar ve yabancıların dahi istisnayı teşkil etmedikleri bu kimlik rahatsızlığı, tarihsel temelden yoksun seküler-milliyetçi bir kimlik kurgusu üreten resmi ideolojinin güvensizlik hissini artırmış ve on yıllar boyunca ülke imkanları, içeride ve dışarıdaki sözde düşmanlara karşı mücadele ile israf edilmiştir. Öyle ki, resmi bir devlet politikası olan AB üyeliği dahi, ironik bir şekilde demokrasinin muhafazası adına demokratik süreçlere yapılan askeri müdahaleler dolayısıyla elde edilememiştir.

Yukarıdan aşağıya siyasetin, aşağıyı yeniden dizayn edici tarzının artık onu keskin bir şekilde ötekileştirdiği noktada küreselleşmenin sağladığı imkanlardan istifade etmeyi başaran yerel dinamiklerin demokratik süreçleri verimli bir şekilde kullanması resmi ideolojinin karşısına güçlü bir AK Parti iktidarı çıkarmıştır.²⁶ Anti- demokratik yönelimlerle mücadele eden AK Parti iktidarı, bu süreçte demokrasinin güçlenmesi adına çok farklı kesimlerin takdirini kazanan ya da en azından dikkatini çeken politikalar gerçekleştirmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse, AK Parti'nin iktidar olduğu yaklaşık son on yıla dair genel kanaat Türk demokrasisinin geliştiği yönündeydi. Bu gelişim, ekonomik kalkınma ve şimdilik askeri alanla sınırlı ve her ne kadar yetersiz de olsa yeni teknoloji üretmeye yönelik faaliyetlerle de desteklendi.

---

25 Bu konuda daha ayrıntılı bir analiz için bkz. Hasan Kösebalaban, *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization* 2011, New York: Palgrave Macmillan.

26 Bkz. Kösebalaban, *Turkish Foreign Policy*.

Kurulduğu günden itibaren bölgeye yönelik faaliyetler içerisinde olan hükümetin özgüveni, bu faaliyetler neticesinde elde edilen imkanlarla oldukça arttı. Devlet, kimliklerden rahatsız olmamayı öğrendi ve dış politikada çok boyutluluğu sağladı. Türk demokrasisindeki noksanlıklar ve kesintiler, Türkiye'nin uluslararası arenada elini her zaman zayıflatmaktaydı. Bu durum, ya Ortadoğu'nun ötekileştirilerek etkileşime girilmemesine ve güvensizlik algısının her iki tarafta da devam etmesine mani olacak politikalar üretmekten uzak durulmasıyla ya da AB üyelik sürecine sekte vuran ve Birlik'le ilişkileri donduran darbelerle kendisini göstermiştir. Demokrasinin güçlendirilmesi, ülke içindeki güvensizlik hissini giderilerek dışarıdaki korkularla yüzleşilmesine imkan tanımıştır.

Bir ülkenin dış politikasında tutarlılığın mümkün olması, devlet kurumları arasındaki hiyerarşik işleyişin muntazam bir şekilde yürütülmesi ile de yakından alakalıdır. Aksi bir durumun sebep olduğu menfi etkileri Türk dış politikasında görmek mümkündür.²⁷ Türkiye'de demokrasinin güçlendirilmesi, dışarıya karşı tek sesle konuşabilmeyi sağlamış, böylece izlenen politikaların açıklığı vesilesiyle ciddiyeti de ortaya koyulabilmiştir. Öyle ki, dış politikadaki çok başlılık, Türkiye ile Ortadoğulu komşuları arasındaki ilişkilerin düzeyini ve seyrini etkileyen önemli faktörlerden biri iken,²⁸ son döneme kadar bu çok başlılığın önüne geçmek mümkün olmamıştır.

Demokratik Meşruiyet ve Kolektif Kimlik

AK Parti iktidarının Ortadoğu'ya yönelik politikası, Suriye'de bir iç savaşa dönüşen halk ayaklanmasının ve Mısır'da demokratik seçimlerle iktidara gelmiş Hürriyet ve Adalet Partisi'nin 3 Temmuz 2013 askeri darbesiyle devrilmesinin yarattığı etkilerin ardından sorgulanmaya başladı. Suriye konusunda birbirleriyle ters düşen Türkiye ve İran, karşılıklı tavizler verip ülkedeki iç savaşı sona erdirerek demokrasinin tesisini sağlayabilecekken, aldıkları konum itibarıyla çatışmanın sürmesine destek olmaktadır. Suriyeli muhaliflere destek olup toplantılarına ev sahipliği yapan, muhacirlere barınaklar inşa edip gıda sağlayan, Özgür Suriye Ordusu'na destek sağladığı iddia edilen Türkiye, takip ettiği Suriye politikası dolayısıyla uluslararası arenada beklediği desteği elde edememekle ve yalnız kalmakla

²⁷ Bu konuda bkz. Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İnkeler, Aktörler, Uygulamalar* 2013, İstanbul: Etkileşim Yayınları.

²⁸ İnat, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları", s. 204.

itham edilmektedir. Mısır'da ise özellikle Batı'nın tepkisini çeken İslamcı Müslüman Kardeşler'in iktidarının desteklenmesi ve 3 Temmuz darbesine ve meydanlarda toplanan insanlara karşı gerçekleştirilen katliamlara sert tepkiler gösterilmesi, AK Parti iktidarının devrim sürecini yanlış okuduğunun ve kendi gücünü abarttığıının bir göstergesi olarak okundu. Bu ithamlara göre, Türkiye yanlış politikalar sürdürerek uluslararası arenada yalnızlaşmış, kaldıramayacağı yükün altına girmiş, sınırlarına yönelik tehditleri artırmış ve kendi sorunlarını çözmeden başkalarının sorunlarını birer iç mesele haline getirmiş, böylece kendisini başarısızlığa sürüklemiştir.

Burada şu hususu vurgulamak önem arz etmektedir: “Komşularla sıfır sorun” ilkesi çerçevesinde bölge ülkeleriyle yeniden kurulan ilişkilerin ve arabuluculuk girişimlerinin, tarihin akışı içerisinde sürekli aynı şekilde kalması mümkün değildir. Türk dış politikasının yeni tarzı, zaten bölgede var olagelen yapıyı barışçıl bir statü içerisinde sürdürmeye, diğer bir ifadeyle onu yeniden üretmeye değil, aksine bu yapıyı dönüştürmeye matuftur. Mevcut tutum, her ne kadar bölgenin istikrarına katkıda bulunmuşsa da, inkıtaa sebep olan da Türkiye'nin bu politikadan vazgeçmiş olması değil, bölgesel düzeydeki yapısal nedenlerdir. Komşularla sıfır sorun ilkesi, komşu ülkede kutuplaşmalar meydana gelip de birbirine karşı olan grupların ortaya çıkması durumunda zaten doğal olarak işlevsiz hale gelecektir. Bu ilke, komşu ülkelerle ikili ilişkileri her alanda canlandırıp ülkeler arası gerginliklerin zeminini yok etmeye matuf idiyse, Arap uyanışı neticesinde ortaya çıkan kargaşanın sonsuza dek sürmeyeceği göz önünde bulundurularak, yine ilkeli bir tavırla, kargaşa sona erdiğinde diyalog kurulabilecek uygun aktörlerin desteklenmesi de aynı amaca matuf olabilir. Elbette ki burada uygunluk kriterini, bu süreçte bir aktör olduğunu fark eden ve hatta deyim yerindeyse aktörlük konumunu dünyaya dayatan,²⁹ demokrasi talebiyle öne çıkan halklar belirleyecektir.

Yalnızlıkla ilgili olarak şunu belirtmek gerekir ki, çıkarlarını takip etmek hususunda ulus-devletler yalnızdırlar. Lakin bu sırada işbirliği yapmaları mümkündür ve birbirlerine atfettikleri kimlikler işbirliğinin imkanını ve derecesini belirlemektedir. Batılı devletler ile Ortadoğu devletleri arasında bu konuda bir farklılık söz konusudur. Batılı devletler, birbirilerini bir dereceye kadar dost bir dereceye kadar rakip olarak görseler de, uluslararası normların ve örgütlerin kurucusu olarak kolektif bir kimliğe de sahiptirler. Oysa Ortadoğu devletleri birbirlerini tehdit olarak görmeyi yeğlemektedirler, çünkü kimlik atfı konusunda bağımsız hareket etme kapasitesine sahip

---

29 Keyman, “11 Eylül Sonrası Küresel Sistemde Dönüşüm”.

değildirler. Dolayısıyla bu durum, derinlikli bir kolektif kimlik inşa etmek ve dışarıya karşı bağımsız politikalar geliştirmek konusunda bu devletleri zayıf hale getirmektedir.

Örneğin savunma harcamaları milyar dolarları bulan Suudi Arabistan, güvensizlik algısına ne diplomatik çözüm üretebilmekte ne de askeri teknoloji yatırımı yapabilmektedir. Mevcut sistemik yapıyı aşma gayreti anlamına gelebileceği için, bunlardan herhangi birisi onun uluslararası bir tehdide dönüşmesine yeterli olacaktır. Fakat Batı'ya petrol sağladığı ve oradan silah aldığı sürece, savunma harcaması ne düzeye ulaşırsa ulaşım bir tehdit olarak görülme ihtimali nispeten düşük olacaktır. Ortadoğu devletlerinin içinde bulunduğu bu meşruiyet krizi, Filistin sorunu başta olmak üzere bölgesel problemler için bir araya gelip çözüm üretmelerine de mani olmaktadır. Mısır'da demokrasi talep eden halk devrimi neticesinde devrilen Hüsnü Mübarek'in ardından seçimle iş başına gelen iktidarın yaşadığı meşruiyet krizi de bu durumun bir başka tezahürüdür.³⁰ Kısaca belirtmek gerekirse, bölge ülkelerine ihtiyaç duydukları meşruiyeti sağlayacak bölgesel bir mekanizma ya da kolektif kimlik söz konusu değildir.

Mısır'da Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin askeri bir darbe ile devrilmesi ve cuntanın ABD ve Körfez ülkeleri tarafından çeşitli şekillerde desteklenmesi, Batılı demokrasilerden kınama gelmemiştir. Bu durum, Türkiye'de ve başka ülkelerde gerçekleşen darbeleri de hatırlatarak bizlere göstermektedir ki, mevcut uluslararası sistemik kültür devletlerin meşruiyetini yönetim biçimlerinin demokratik değerlere dayalı bir rejim olup olmadığına göre kalıcı bir biçimde belirlememektedir. Aksine, iktidardakilerin birer tehdit olarak algılanıp algılanmadıklarına göre sürekli bir şekilde yeniden değerlendirerek belirlemektedir. Batılı devletler bu durumun istisnasıdır, çünkü kolektif bir kimliğe sahiptirler ve bu kimlik birbirlerine sahip çıkarak yalnız kalmalarına mani olmaktadır.

Bu şartlar altında yeniden düşünüldüğünde, Türkiye'nin Ortadoğu ile canlanan ilişkilerinin etkileşim düzeyinin yanlış hesaplandığı anlaşılacaktır. Türkiye'de demokrasinin serencamı devletin kuruluşu ile başlamış, askeri müdahalelerin neden olduğu kesintilere rağmen devam edebilmiş ve ordunun vesayeti sürse de devletin kimliğini demokrasi belirlemiştir. AK Parti iktidarı, icraatlarıyla bu vesayeti törpülemiştir. Dolayısıyla etkileşimin bu ucunda demokratik bir rejim bulunmaktadır. Ortadoğu'daki diğer uçta ise, demokratik olmayan rejimlerden müteşekkil bölgesel bir yapı söz konusudur. Kurulduğu

30 Bilal Yıldırım, "International Legitimacy in the Middle East", Center for Knowledge and Culture Middle East Studies Analysis Serial, 2013, sy. 11.

günden bu yana Batı tarafından Avrupa'nın bir parçası olarak görülmeyi arzu eden, bunu elde edemediği için kimlik bunalımı yaşayan Türkiye'nin meşruiyet krizi yaşamamak için dış politikasında demokrasiden taviz verme lüksü olmadığı gibi, demokratik kimliği ile öne çıkma zorunluluğu bulunmaktadır.

Bölgede yer alan devletlerin, güvensizlik algısının üstesinden gelebilmesi için sürekli bir şekilde etkileşim içerisinde olmaları gerektiğinin farkında olan Türkiye, bu etkileşimin kalıcılığı için kolektif kimliğin geliştirilmesi gerektiğini de görmektedir. Ayaklanan halkların demokratik taleplerinin karşılanmayışı ise, bu etkileşimin sürekliliğine yönelik önemli bir meydan okumayı teşkil etmektedir. Kolektif kimliği mümkün kılacak olan sürekli etkileşimin kırılğan yapısını gidermek adına Türkiye, Arap Uyanışı sırasında demokratik taleplerle ortaya çıkan halk hareketlerinin yanında olmak zorundadır. Zihinlerde, İslami kimliği ile Batı'nın bir parçası olamazken, bölgedeki hakim siyasi yapı sebebiyle demokratik kimliği ile bölgenin de bir parçası olamamaktadır. Lakin her ikisinden de taviz vermesi mümkün değilken, hem Batı'daki gelişmelerden hem de Ortadoğu'daki gelişmelerden etkilenmektedir. Demokrasi talep eden halk hareketleri, bu bölgesel yapıyı dönüştürüp demokratik rejimler tesis ederek, diktatöryal veya anti-demokratik rejimlerden müteşekkil yapının kırılğanlığını aşma potansiyelini haizdir. Böylece Türkiye için, uluslararası bir meşruiyet krizi yaşamadan, hem kendisi için hem de bölgesi için bu krizin üstesinden kalıcı bir şekilde gelmek mümkün olabilecektir.

Türkiye'nin Ortadoğu'da demokratik bir rol modeli olmasında, AB üyelik süreci boyunca gerçekleştirilen reformların önemli katkısı olduğu belirtilmektedir.³¹ Öyle ki, Türkiye'nin AB ile iyi ilişkilerinin akamete uğraması, Ortadoğu halkları nazarında Türkiye'nin demokratik itibarına zarar verebilecektir. Dolayısıyla Türkiye'nin yapması gereken, Ortadoğu'da AB ile rekabet etmek ya da AB'den bağımsız davranma kapasitesini artırmak değil, işbirliği yaparak karşılıklı bağımlılığı artırmaktır. Bu tür bakış açılarının bir başka iddiası da, Arap Uyanışı bağlamında değerlendirilen gelişmelerin, Türkiye'nin yumuşak gücünün sınırlarının farkına varmasını sağladığı ve bu durumun da Batılı aktörlerle Türkiye'nin yeniden yakınlaşmasına neden olduğudur.³² Lakin bu tür bakış açılarının geçerliliği, 2012 ve 2013 yıllarında Ortadoğu'da gerçekleşen gelişmelere AB'nin ya da ABD'nin verdiği tepkiler

---

31 Sevilay Kahraman, "Turkey and the European Union in the Middle East: Reconciling or Competing with Each Other?," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, ss. 699-716.

32 Steven A. Cook, "The USA, Turkey, and the Middle East: Continuities, Challenges, and Opportunities," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, ss. 717-726.

göz önüne alındığında, ortadan kalkmaktadır. Çünkü örneğin Temmuz 2013'te, Mısır'ın demokratik olarak seçilmiş ilk cumhurbaşkanını devirerek iktidarı ele geçiren darbe yönetimine ve 2011 yılının ilk dönemlerinden bu yana Suriye'de yaşanmakta olanlara karşı takındıkları tavır, bölgede demokrasinin tesisi ve tahkimi adına Batılıların eylemlerinin sınırlarını göstermektedir.

Türkiye'nin Ortadoğu politikası, çok boyutlu dış politikanın bir parçası olmaktan ziyade, demokratik normların ve ortak medeniyet aidiyeti üzerine bina edilen güncel bir asabiye'nin kavramları ile inşa edilen bir merkez teşkil etmelidir. Neticede Türkiye, normatif politika kredibilitesine de belirli ölçüde sahiptir.³³ Bölgede demokrasinin tesisi, örneğin İran, Irak, Suriye ve Lübnan gibi çok etnik ve mezhepli ülkelerin yönetimlerinin, artık birbirlerinden bu etnik ve mezhebi çeşitlilik dolayısıyla duyduğu güvenlik kaygısını veya hak gaspı endişesini üzerlerinden atmasına yol açabilecektir.

Ortadoğu'da demokrasinin yer edinmesi, son yıllarda demokratik yapısını güçlendiren bir Türkiye'nin yarattığı gösterim etkisiyle birlikte düşünüldüğünde hiç de imkansız değildir. Bunun yansımalarını Arap Uyanışı sırasında halkların, Türkiye'yi, İslam ve demokrasi arasında kurduğu ilişki dolayısıyla bir model olarak algılamalarında görmek mümkündür.³⁴

Türkiye, hem bölgesel hem de küresel aktörler üzerinde etkiye sahip, dolayısıyla bölgesel gelişmelerin gidişatını değiştirebilecek nitelikte bir ülkedir. İran'ın yürütmekte olduğu nükleer faaliyetlerle ilgili müzakerelerde ve politikalarda bu konumunu ispatlayan Türkiye, farklı açılardan değerlendirilebilecek bölgesel bir güçtür.³⁵ Dolayısıyla, bölgesel düzeyde bir kapsama alanına sahip olacak şekilde bölgesel düzeyde ilişkileri yeniden tanımlayacak yeni kavramlar üretme kapasitesine de sahiptir. Bu, Türkiye'nin hem bölgesel düzeyde değerlendirilen güç imkanları dolayısıyla hem de bölgesel aktörlerle arasındaki etkileşim kapasitesi itibarıyla yüksek bir olasılığa sahiptir.

33 Emel Parlar Dal, "Assessing Turkey's "Normative" Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and Their Limitations," *Turkish Studies*, 2013, c. 14, sy. 4, ss. 709-734.

34 Parlar Dal, "The Transformation of Turkey's Relations", s. 255.

35 Şaban Kardaş, "Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System," *Turkish Studies*, 2013, c. 14, sy. 4, ss. 637-660.

Sonuç

Uluslararası politikada, normatif unsurlara, diğer bir ifadeyle kavramlara dayanan sosyal yapıları görmezden gelerek sadece materyal güç unsurlarının dağılımına odaklanan bir analizin indirgemeciliğin tuzağına düşmemesi imkansızdır. Normatif olanın “iyi”ye, “iyi”nin de “ütopya”ya indirgenmesi, bizlere “kötü”nün de normatif olduğunu unutturmakta, güç mücadelesine indirgediğimiz uluslararası politikanın, dolayısıyla normatif olandan uzakta, bir realite olduğu yanılığımıza düşürmektedir. Oysa “dostluk” kadar “düşmanlık” da normatiftir; diğer bir ifadeyle düşmanlık, “düşman” kavramına uygun sosyal eylemlerle, yani iki “düşman” arasındaki etkileşimle tarihsellik kazanmakta ya da bir realite haline gelmektedir. “Dostluk” için farklı olan tek şey, etkileşimin “dostluk” ideası etrafında gerçekleşmesidir. “Düşman”lar arasında güç mücadelesi yaşandığı kadar, “dost”lar arasında da güç mücadelesi yaşanması mümkündür. Ayrıca, “dost”ların sosyal normlara, mesela hukuka riayet etmesinin mümkün olduğu kadar, “düşman”ların da riayet etmesi mümkündür. Örneğin mevcut uluslararası sistemik kültür içerisinde hiçbir devlet, “düşman”ın ülkesini işgal edip kendi ülkesine katmaya yönelik politikalar yürütmemektedir. Bu kültür içerisinde “düşmanlık”, belirli sınırlar içerisinde ancak gerçekleşebilecektir ve bir ülkenin fethi bu sınırların dışındadır. Dolayısıyla amansız bir güç mücadelesinden ya da uluslararası ilişkiler disiplindeki ifadesiyle uluslararası sistemik anarşinin en azından zayıf aktörler açısından bile ölümcül bir düzeyde olduğundan bahsetmek mümkün değildir.

Mevcut sistemik kültür içerisinde anarşi, her aktöre aynı derecede etki etmemektedir. Burada herhangi bir aktör için belirleyici olan ise, kolektif bir kimliğin bir parçası olup olmamaktır. Mesela ABD için Batı dünyasının bir parçası olmak ya da Yunanistan için AB’nin bir üyesi olmak, mevcut sistemin anarşik etkilerinin, Arap dünyası içerisinde yalnız kalan Saddam Hüseyin için olduğu kadar yıkıcı hale gelmesine mani olacaktır. Yine bu sistemik kültür içerisinde, devletler için uluslararası normlara uymak bakımından ahlakiliği ve ahlak dışılığı³⁶ birlikte düşünmek gerekmektedir. Dolayısıyla bir devletin ahlak sahibi olması kadar olmaması da aynı derecede ve aynı anda mümkündür. Burada belirleyici olan ise, etkileşim içerisine giren aktörlerin birbirlerine attıkları kimliklerdir. Kolektif bir kimliğin parçası olan iki

---

36 Burada “ahlakilik” ile kast edilen, bir davranışın uygun olma veya olmama durumunun değerlendirileceği belirli ahlaki normların varlığı; “ahlak dışılık” ile kastedilen ise, böylesi herhangi bir ölçüyü esas almama durumudur.

aktörün birbirlerine olan davranışları, ötekileştirilen bir aktöre yönelik davranıştan doğal olarak farklı olacaktır. Bunun yanı sıra, farklı kolektif kimliklere sahip olan aktörlerin birbirlerine bakışları da, birbirlerini düşman olarak görseler dahi, böyle bir kimlikten yoksun aktöre bakışlarından çok farklı olacaktır. Çünkü kolektif kimliğin gücünü sezinlemek söz konusu olacaktır.

Böylesi bir sistemik kültür içerisinde Türkiye, çok boyutlu ilişkilerini mümkün olduğunca geliştirmekle birlikte, kolektif bir kimlik inşa edeceği etkileşimlerin de arayışı içerisinde olmak durumundadır. Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ortak medeniyet geçmişi, bugün her iki tarafta da demokratik normlara göre şekillenmiş siyasi rejimlerin tesisi ve tahkimi arzusuyla birlikte düşünüldüğünde, kuşatıcı bir kolektif kimliğin potansiyellerini ortaya koymaktadır. Bir taraftan Türkiye'nin bölgeye ve kendine dair yeni kavramsallaştırmaları, diğer taraftan her ne kadar Tunus'ta yeni anayasa ile siyasi dönüşüm tamamlanmış, lakin Suriye'de hiçbir ilerleme kaydedilemeyip Mısır'da bir geriye gidiş yaşanmış olsa da devam edegelen Arap Uyanışı birlikte düşünüldüğünde, bu potansiyeli gerçekleştirmenin imkanları mevcuttur.

Bu dönüşümü mevcut sistemik kültür içerisinde, demokratik normlara ve uluslararası hukuk kurallarına riayet ederek, uluslararası ve bölgesel örgütler aracılığıyla gerçekleştirmek oldukça önem arz etmektedir. Dolayısıyla söz konusu dönüşüm stratejisi; bir güç mücadelesi algılamamayı, hiçbir aktörü düşman olarak görmeden hiçbirinin düşmanı olmadan hareket etmeyi içermek durumundadır. Bu yüzden mevcut sistemik kültür içerisindeki bir çok aktörü, etkileşime dahil etmek ya da en azından demokrasiyi ve uluslararası hukuku benimsemiş olan tarafları dışlamamak gerekmektedir. Değinilen uluslararası değerlerin içselleştirilip eyleme dönüşmesi, bu sayede kimliğin bir parçası haline gelmesi açısından da “düşmanlık”tan kaçınmak önem arz etmektedir. Bu sayede Türkiye'nin yeni tarz-ı siyaseti, kolektif bir kimlik inşa etmeye matuf, demokrasi ve medeniyet geçmişine dayanan yeni bir asabiyet inşa etmek bakımından başarılı olabilecektir.

Kaynakça

- Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity: A Constructivist Approach*, London: Routledge 2003.
- Cenap Çakmak ve Gökhan Güneysu, "Turkish–American Relations During Obama Era: Unfulfilled Expectations," *Turkish Studies*, 2013, c. 14, sy. 2, ss. 193-211.
- Mustafa Aydın, "Kafkasya ve Orta Asya'yla İlişkiler," içinde Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, ss. 463-530.
- Anoushiravan Ehteshami ve Süleyman Elik, "Turkey's Growing Relations with Iran and Arab Middle East," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, ss. 643-662.
- Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, 2. bs, New York: Cambridge University Press 2003.
- Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory," *International Organization*, 1987, c. 41, sy. 3, ss. 335-370.
- Martha Finnemore, "Legitimacy, Hypocrisy, and the Social Structure of Unipolarity," *World Politics*, 2009, c. 61, sy. 1, ss. 58-85.
- Emel Parlar Dal, "The Transformation of Turkey's Relations with the Middle East: Illusion or Awakening?," *Turkish Studies*, 2012, c. 13, sy. 2, ss. 245-267.
- Aylin Güney ve Nazif Mandacı, "The Meta-Geography of the Middle East and North Africa in Turkey's New Geopolitical Imagination," *Security Dialogue*, 2013, c. 44, sy. 5-6, ss. 431-448.
- Özlem Tür, "Economic Relations with the Middle East under the Akp—Trade, Business Community and Reintegration with Neighboring Zones," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, ss. 589-602.
- Bülent Aras, "Turkey's Rise in the Greater Middle East: Peace-Building in the Periphery," *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, 2009, c. 11, sy. 1, ss. 29-41.
- F. Stephen Larrabee, "Turkey and the Gulf Cooperation Council," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, ss. 689-698.
- Murat Yeşiltaş, "The Transformation of the Geopolitical Vision in Turkish Foreign Policy," *Turkish Studies*, 2013, c. 14, sy. 4, ss. 661-687.
- André Bank ve Roy Karadag, "The 'Ankara Moment': The Politics of Turkey's Regional Power in the Middle East, 2007–11," *Third World Quarterly*, 2013, c. 34, sy. 2, ss. 287-304.

- Kemal İnat, "Türkiye'nin Orta Doğu Politikaları" *Orta Doğu'da Siyaset*, Davut Dursun ve Tayyar Arı (eds.), Eskişehir: Anadolu Üniversitesi 2013, ss. 188-227.
- Fuat Keyman, "11 Eylül Sonrası Küresel Sistemde Dönüşüm", BSV Bülten, 2013, sy. 80, ss. 7-9.
- Alexander Wendt ve Michael Barnett, "Dependent State Formation and Third World Militarization," *Review of International Studies*, 1993, c. 19, sy. 4, ss. 321-347.
- Fawaz Gerges, "Ortadoğu Uluslararası İlişkiler Çalışmaları: Tarih, Teori ve Metodoloji Üzerine Bir Haşiyeye," BSV Bülten, 2013, sy. 82, ss.12-14.
- Hasan Kösebalaban, *Turkish Foreign Policy: Islam, Nationalism, and Globalization* 2011, New York: Palgrave Macmillan.
- Ali Balcı, *Türkiye Dış Politikası: İlkeler, Aktörler, Uygulamalar* 2013, İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Bilal Yıldırım, "International Legitimacy in the Middle East", Center for Knowledge and Culture Middle East Studies Analysis Serial, 2013, sy. 11.
- Sevilay Kahraman, "Turkey and the European Union in the Middle East: Reconciling or Competing with Each Other?," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, ss. 699-716.
- Steven A. Cook, "The USA, Turkey, and the Middle East: Continuities, Challenges, and Opportunities," *Turkish Studies*, 2011, c. 12, sy. 4, ss. 717-726.
- Emel Parlar Dal, "Assessing Turkey's 'Normative' Power in the Middle East and North Africa Region: New Dynamics and Their Limitations," *Turkish Studies*, 2013, c. 14, sy. 4, ss. 709-734.
- Şaban Kardeş, "Turkey: A Regional Power Facing a Changing International System," *Turkish Studies*, 2013, c. 14, sy. 4, ss. 637-660.